

Марія ДЕБИЧ

Ключові слова: суспільство знань, ЮНЕСКО, Лісабонський проект, Нове Відродження.

Розглянуто визначальні зміни у вимогах до кадрів у тих державах, які будують суспільство знань. Досліджено еволюцію пріоритетів діяльності ЮНЕСКО, доведено, що ЄС посилює підготовку кадрів з точних наук та інженерії у рамках Лісабонського проекту і плану Нового Відродження.

УДК 37.011.3+351.76

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІННОВАЦІЇ У ПІДГОТОВЦІ КАДРІВ ДЛЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

© Дебич М., 2012

Вибір Україною мети побудови демократичної і правової держави та європейського вектору політично-економічної інтеграції зумовлює підвищені вимоги до цілей діяльності системи освіти, до методів навчання й вибору комплексу предметів і дисциплін, з якими стикаються учні та студенти. Зазвичай під час обговорення таких питань для посилення аргументації використовують освітньо-виховну практику США і розвинених європейських країн, посиляються на документи ЮНЕСКО і ОЕСР, стверджують, що участь України у Болонському процесі обов'язково дасть позитивні наслідки і прискорить інтеграцію у Європейський Союз ([1] та ін.). Зрідка звертають увагу на те, що протести і вандалізм іммігрантської молоді у передмістях Парижа, Лондона і багатьох інших міст Заходу фактично заперечують ефективність обраних у європейських країнах моделей т. зв. «мультикультурної освіти», свідчать про незадовільне розв'язання завдань виховання і зміцнення моралі. У цій статті ми розглянемо проблемні питання діяльності західноєвропейської вищої школи та особливості участі ЮНЕСКО й освітніх підрозділів ЄС у поліпшенні підготовки кадрів для прогнозованого суспільства майбутнього.

Відразу ж зауважимо: Європейський Союз цілковито визначився з тим, що саме він будуватиме, запропонувавши назву «суспільство знань (*Knowledge Society*)», не

переймаючись надмірно визначенням цього поняття [4]. Можливо, таку неувагу зумовлено тим, що вже у 2000 році ЄС проголосив своїм завданням номер один здійснення Лісабонського проекту прискореного розвитку надвисоких технологій (очевидно – на основі точних наук) і створення виробництва, яке стане найконкурентнішим у світі [10]. Слід звернути увагу й на те, що нещодавно цей проект був «підсилений» планом, назва якого – Нове Відродження – дуже точно свідчить, що ЄС вирішив акцентувати гуманістичне спрямування всіх запланованих змін [12].

Загалом, глибинні витоки згаданих зрушень у європейському виборі вищих цілей діяльності освітніх систем і засобів впливу на дітей і молодь легко простежити, аналізуючи пріоритети діяльності ЮНЕСКО в останні десятиліття. І справді – напередодні 1990-х років керівництво обрало головною метою проект «Освіта для всіх», піклуючись про народну освіту у країнах третього світу і якнайбільше скорочення неграмотності. У момент зміни тисячоліть керівництво ЮНЕСКО з пафосом проголосило, що прийняті 13 вересня 1999 року в останній день роботи 53-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Декларація і Програма дій у сфері культури миру (Resolution A/53/243) є тим грандіозним «спадком, який ми залишаємо наступним поколінням. Його зміст виходить за державні кордони й торкається всіх культур, суспільств і націй... Люди всіх професій, різної кваліфікації та найрізноманітнішого походження можуть зробити свій внесок у здійснення поставлених завдань» [7, 6]. За деклараціями настали і дії, адже ООН надала ЮНЕСКО всі функції головної організації зі здійснення заходів упродовж 2001 – 2010 р. у рамках Міжнародної декади культури миру і ненасильства.

У рамках програми «Культура миру» ЮНЕСКО та асоційовані організації покликані здійснити 16 кроків і дій: від організації спершу Міжнародного року культури миру, а пізніше – Міжнародної декади культури миру і ненасильства в

інтересах дітей планети, – аж до заходів, які забезпечують рух до сталого розвитку всього людства та зміцнення миру і безпеки на планеті [7, 8–17].

Ми можемо відзначити існування принципової суперечливості в діяльності ЮНЕСКО. Її статут вимагає від неї стати «освітнім мозком і совістю» планети. Для цього першорядним є поєднання загальних (відсторонених) поглядів і пошуків спільного в освітніх діях майже 200 держав-членів. Та це автоматично ускладнює роботу ЮНЕСКО на рівні окремих закладів в аспектах конкретної допомоги десяткам мільйонів педагогічних працівників. ЮНЕСКО давно намагається подолати цю суперечність, а те, як це відбувається на практиці, особливо добре видно на прикладі виконання програми «Культура миру».

Основним інструментом виконання своїх завдань ЮНЕСКО обрала активізацію свого впливу на ЗМІ та уряди всіх держав задля їхньої участі у стратегічній програмі «Культура миру». Для цього було винайдено кілька дуже вдалих і доцільних засобів, що у процесі використання були підтримані усіма державами – членами ЮНЕСКО. Серед них слід передусім згадати запровадження «року ЮНЕСКО», присвяченого видатним історичним особам, які відзначилися великим внеском у культуру, науку чи мистецтво, що сприяв піднесенню моралі й духовності всього народу. Ніколи не проголошувалися акції «року ЮНЕСКО» з нагоди «круглих» дат з життя і діяльності імператорів, воєначальників чи керівників держав, які були пов'язані з насильством і війнами. Серед видатних українців ЮНЕСКО для своїх заходів обирала Т. Шевченка, Г. Сковороду, І. Франка, Лесю Українку, М. Грушевського, В. Вернадського та інших. На нашу думку, ідея «років ЮНЕСКО» дуже вдала, оскільки на доволі тривалий період стимулює цікавість тисяч журналістів до видатних осіб.

Інша прекрасна ідея – підтримка матеріальної основи культури й освіти. Через брак місця ми не зможемо проаналізувати, яку важливу роль відіграла ЮНЕСКО у

від перших років існування в організації захисту і відтворення світового культурного спадку. У боротьбі з нахабством окремих підприємців, здатних спотворити території навколо пам'яток історії та культури, громадськість і науковці України успішно використовують рішення й авторитет цієї організації.

Ще одним вагомим досягненням ЮНЕСКО на початку нового століття стали акції, спрямовані на розвиток інформаційної сфери задля порозуміння між народами і зміцнення миру, підвищення якості освіти й ефективності наукових досліджень. Десятирічний досвід виконання програми «Освіта для всіх» дав переконливі підстави твердити, що слід звернути особливу увагу на поширення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій з теренів провідних розвинених держав у бідні країни третього світу, а головне – настав час поглиблено аналізувати світову культурно-освітню еволюцію та спробувати визначити головні риси суспільства майбутнього.

Ідея досліджувати суспільство майбутнього стала серйозним викликом для ЮНЕСКО, яка ніколи раніше не стикалася так безпосередньо з найновішими технологіями. Водночас перебіг світових подій у сфері виробництва і буденного життя напередодні зламу століть свідчив про те, що зміни аж ніяк не обмежувалися удосконаленням персональних комп'ютерів і збільшенням кількості родин, де діти і дорослі послуговувалися ними.

Складність ситуації полягала ще й у тому, що висвітлення рис суспільства майбутнього – найчастіше його називали «інформаційним» – постійно змінювалося не тільки у ЗМІ, де матеріали відбивали індивідуальні уподобання авторів-журналістів, а й у працях науковців і навіть великих колективів експертів (риса інформаційного суспільства зазнали значної еволюції від часу перших праць американців і японців, перекладених у Росії та Україні зі значним запізненням, до настання нового століття [2; 6]). Та завдання участі ЮНЕСКО в дослідженні суспільства майбутнього було вимушеним –

в іншому разі організація ризикувала лишитися на узбіччі магістрального потоку нових знань та уявлень.

Завдання дослідження виявилось таким складним, що, на відміну від поширеної практики міжнародних конференцій, цього разу ЮНЕСКО вирішила поділити запланований Всесвітній саміт із проблем інформаційного суспільства на дві частини: першу провели у Женеві у 2003 році, а другу – у Тунісі за два роки. Організатори були свідомі того, що склад учасників вирізнявся високою неоднорідністю – поряд із освітаними і науковцями-гуманітаріями було багато фахівців з інформаційних технологій, організаторів дистанційної освіти й електронних баз даних, менеджерів і підприємеців. За цих умов було непросто виробити спільну думку, забезпечивши одночасно наголос на гуманітарних питаннях, та спрямувати спільні зусилля на створення умов сталого розвитку і мирного співіснування.

У процесі підготовки до саміту з'явилося дев'ять видань ЮНЕСКО різного обсягу для інформування учасників і полегшення співпраці представників багатьох держав та різноманітних професій: 1) «Всесвітній саміт із проблем інформаційного суспільства»; 2) «ЮНЕСКО про інформаційне суспільство: основні документи й матеріали»; 3) «Формування та збереження культурної спадщини в інформаційному суспільстві»; 4) «Стан досліджень із проблем інформаційного суспільства»; 5) «Освіта в інформаційному суспільстві»; 6) «Гендерні проблеми в інформаційному суспільстві»; 7) «Моніторинг інформаційного суспільства й суспільств знань: статистичні дані»; 8) «Наука в інформаційному суспільстві»; 9) «Культурна й мовна розмаїтість в інформаційному суспільстві». Ще одне завдання цих публікацій – орієнтування на ключові параметри нового суспільства та рекомендації щодо моніторингу світових і національних процесів для успішного управління ними й досягнення бажаної суспільної мети.

Вже на цій стадії для експертів ЮНЕСКО став зрозумілим той факт, що словосполу-

чення «інформаційне суспільство» є надто звуженим і малопродатним для відтворення головних рис суспільства майбутнього, яке визначатиметься новими виробничими процесами і широкими можливостями для формування спілок та об'єднань людей поза звичними локальними межами. Зміцнювалася думка запропонувати більш точну назву – «суспільство знань» чи «знаннєвий соціум» (*Knowledge Society*).

Але ці погляди мали ще визріти й консолідуватися у широкій аудиторії. Тому на зібранні у Женеві було прийнято «Декларацію принципів» з підзаголовком «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» [3] (Документ WSIS-03/GENEVA/DOC/4-R. 12 грудня 2003 року). Вона містить необхідні визначення і детальний перелік 11-ти принципів побудови нового суспільства (головна відповідальність – на державі; забезпечення вільного доступу громадян до інформації тощо) [8, 555–565]. У Тунісі було підтверджено рішення, прийняті у Женеві [4], але у заключній постанові приділено значно більшу увагу технічним питанням і способам подолання так званої «цифрової нерівності» між різними частинами світу й окремими державами. Зроблений наголос на тому, що Інтернет розвивається дуже стрімко, тому слід на допоміжних зібраннях своєчасно коригувати політику щодо глобальної Веб-мережі, розглядати засоби подолання тих небажаних явищ, які постають разом з вільним доступом до швидкісних ліній зв'язку [4].

2005 рік був особливим для ЮНЕСКО – виповнилося 60 років її існування та плідної діяльності. З цієї нагоди Роже-Поль Друа видав об'ємну книжку [9], де висвітлив приклади гуманітарної діяльності ЮНЕСКО, акцій і виступів, спрямованих на поширення в освіті й вихованні принципів гуманізму (автор передмови – генеральний директор К. Мацуурі).

Нове керівництво частково змінило акценти у роботі на різних освітніх рівнях і сконцентрувало аналітичні ресурси на дослідженні стану і тенденцій змін світової вищої

освіти. Під час підготовки до світової конференції 2009 року з вищої освіти було видано книжку «Тенденції у глобальній вищій освіті: прокладаючи шлях академічній революції», створену колективом авторів під керівництвом провідного експерта з вищої освіти Ф. Альтбаха [11]. Первинне уявлення про цю працю дають назви розділів: 1) «Глобалізація та інтернаціоналізація»; 2) «Доступ і рівність»; 3) «Забезпечення якості і рамки кваліфікацій»; 4) «Фінансування вищої освіти»; 5) «Приватна вища освіта і приватизація»; 6) «Централізм і криза в академічній професії»; 7) «Студентський досвід»; 8) «Викладання, навчання і контроль»; 9) «Інформаційно-комунікаційні технології і дистанційна освіта»; 10) «Дослідження»; 11) «Зв'язок університетів з індустрією»; 12) «Тенденції з майбутнього».

Не забуваючи про постійне збільшення студентських контингентів на всіх континентах та в усіх державах (Україна, як і інші держави Східної Європи, належить до місць найбільшого зростання вищої школи), Ф. Альтбах особливо наголошує на тому, що збереглася соціальна нерівність у доступі до вищої освіти, а відсоток витрат родин на оплату навчання дітей зріс до рівня 60 % середнього значення ВВП, що припадає на одну особу. Він вважає, що «круглу» цифру – 150 млн студентів закладів 4–6 рівнів МСКО–97 було перевищено ще у 2007 році. Навчаються 26 % відповідної вікової групи. Але є чимало держав, де показник ще менший – 5 % (Субсахарська Африка), водночас не бракує й тих, де він понад 60 %.

Загальна кількість студентів-іноземців упритул наблизилася до позначки 3 млн осіб, формуючись двома великими потоками: 1) з країн Сходу і Півдня у заклади Європи і Північної Америки; 2) програми обмінів студентами між учасниками регіональних об'єднань, насамперед Європейського Союзу. Для мобільних студентів характерна вища соціальна нерівність, адже часто це представники найбагатшого прошарку у рідній державі, спроможного заплатити за навчання у Швейцарії чи Великій Британії.

Залишається проблемою якість навчання, адже до традиційної групи найздібніших студентів додається дедалі більше тих, хто має посередні здібності й не надто високе бажання працювати багато годин щодня. У цій ситуації суттєву роль відіграють культурні відмінності та різне ставлення до праці. Для вищої освіти всієї планети характерною є дедалі виразніша орієнтація на практичне навчання, на набуття безпосередніх навичок виконувати певні функції не лише на батьківщині, а й деінде (цьому дуже сприяють перетворення англійської мови на міжнародну і зростання ролі комп'ютерів у діяльності майже всіх працівників).

Значного зовнішнього тиску зазнають академічні професії. Водночас, за умов браку державних та інших ресурсів і безприкладного зростання студентських контингентів, викладачам ВНЗ дедалі важче забезпечувати себе і родини. У більшості досліджених країн їм поки-що це вдається, але минулі привілеї втрачені й професура дуже рідко має прибутки, які б перевищували середні заробітки у промисловому секторі чи дрібному приватному бізнесі [11, 15].

Інтернет створив нові можливості для навчання тієї частини населення, яка без нього не могла б набувати новітніх знань. Нині цей засіб лише частково подолав негативні наслідки географічних нерівностей, але у майбутньому поєднання супутникових мереж із дешевшими й досконалішими комп'ютерами дасть можливість навчатися навіть у нетрях Африки чи Амазонії.

Залишається неподоланою проблемою поєднання в університетах навчання і наукових досліджень. У тих країнах третього світу, які прогресували найшвидше – Південна Корея, Китай, Індія, Бразилія – обрано політику концентрованої підтримки науки не в усіх ВНЗ, а тільки у провідних закладах. Заслугують на особливу увагу заключні висновки Ф. Альтбаха і його колег: «Ми переконані в тому, що заклади вищої освіти є головними у всьому світі, в необхідності сильних закладів післясередньої освіти, щоб підтримати економіку знань, а також забезпечити знання, не-

обхідні для соціальної мобільності й економічного прогресу, потрібного суспільствам Земної кулі.

Роль вищої освіти як блага суспільства залишається фундаментально важливою, і її слід підтримати. Ми наголошуємо на цьому, тому що цей аспект вищої освіти можуть легко знехтувати у гонитві за прибутком і престижем.

Численні й різноманітні обов'язки вищої освіти є ключем до добробуту сучасного суспільства, але ця розширена роль додає значної складності й багато нових викликів. Розуміння ширшої ролі вищої освіти у глобалізованому світі є першим кроком до того, щоб конструктивно дати раду проблемам, які неминуче замаячать на горизонті. Надзвичайною проблемою є також нерівний розподіл людського капіталу і фондів, що дасть змогу деяким країнам скористатися новими можливостями, тоді як інші країни ризикують і надалі котитися назад» [11, 21].

Тут справедливо зауважено, що для стабільності соціуму і забезпечення цивілізованого рівня справедливості (а саме це дуже впливає на духовність і суспільну мораль) критично важливими є відмова від перетворення виховання, навчання й отримання професії на товар, відмова від орієнтації мережі ВНЗ на якомога вищий прибуток. Це застереження стосується також України, де засадам нашої гуманності загрожує заміна звичного всім «навчання у середній чи вищій школі» словосполученням «отримання освітніх послуг».

Та ще цікавіші події послугили в діяльності ЮНЕСКО в останні роки: вперше у своїй історії вона сконцентрувала увагу не на «освіті», а на «науці». Серед причин цього – зростання уваги ЄС до точних наук, інтенсифікація Лісабонського проекту, спрямування Болонського процесу на масову підготовку кандидатів наук (PhD), обрання керівником ЮНЕСКО громадянки Болгарії І. Бокової. За її ініціативою у рамках європейських проектів руху до Нового Відродження у 2010 році відбувся перший в історії світовий саміт, присвячений станові й тенденціям розвитку точних та інших наук у світі. Було створено

й оприлюднено велику працю, яка містить опис наукових досягнень у 20-ти провідних країнах – лідерах з досліджень у світі [13].

Висновки. Слід наголосити, що за сучасних умов гуманізацію суспільства і його освітньої системи не можна редукувати до гіперболізації гуманітарних дисциплін і супроводжувати її зниженням відсотка часу, який у системі середньої і вищої освіти спрямовується на вивчення дітьми й молоддю точних наук. ЮНЕСКО виступає за

концентрацію ресурсів у зонах можливого створення надвисоких технологій з одночасним підвищенням освіченості й виробничого потенціалу всього населення.

Сподіваймося на те, що українські тенденції останніх років, які полягали у зменшенні наукового потенціалу і втраті характерних для минулого провідних світових позицій, невдовзі залишаться у минулому, а наш освітньо-науковий комплекс модернізуватиметься до показників ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Згуровський М. З.** Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України / М. З. Згуровський. – К : НТУУ «КПІ», 2006. – 544 с.
2. **Белл Д.** Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; пер. с англ. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
3. Всемирный саммит по информационному обществу (Женева, 10–12 декабря 2003 г.) : сборн. мат-лов [Электронный ресурс]. – ЮНЕСКО, 2004. – 78 с. – Режим доступа: (<http://www.ifap.ru>).
4. Декларация принципов «Построение информационного общества – глобальная задача в новом тысячелетии» / Всемирная встреча на высшем уровне по вопросам информационного общества; г. Женева, 2003 г. – г. Тунис, 2005 г. – 10 с. (Документ WSIS-03/GENEVA/DOC/4-R 12 декабря 2003 года, оригинал: английский).
5. Европа: переход к обществу знаний? // Актуальные проблемы Европы. – 2007. – № 2. – 196 с.
6. **Ракитов А. И.** Философия компьютерной революции / А. И. Ракитов. – М. : Изд-во политической литературы, 1991. – 287 с.
7. **Майор Ф.** Культура мира, программа действий / Ф. Майор, Д. Адамс // Перспективы. – Т. XXX, № 1. – 2001. – С. 5–18.
8. Формирование информационного общества в XXI веке / сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов. – Санкт-Петербург, Изд. «Росс. нац. библ.», 2006. – 640 с.

9. **Droit Roger-Pol.** Humanity in the making: Overview of the intellectual history of UNESCO 1945-2005 / Koichiro Matsuura (preface). – Paris : UNESCO, 2005. – 223 p. U/1272
10. Knowledge society – Homepage. Europa // Europa.Employment and social affairs – Knowledge society. – Access mode: http://europa.eu.int/comm/employment_social/knowledge_society/index_en.htm
11. **Philip G. Altbach.** Trends in Global Higher Education : Tracking an Academic Revolution / Philip G. Altbach, Liz Reisberg, Laura E. Rumbley // A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. – Paris, UNESCO, 2009. – 278 p.
12. Preparing Europe for a New Renaissance. A Strategic View of the European Research Area. – Europ. Comm., 2009. – 30 p. – Access mode: ec.europa.eu/research/erab/pdf/erab-first-annual-report-06102009_en.pdf
13. UNESCO Science Report 2010. The Current Status of Science around the World. – Paris, UNESCO Publishing, 2010. – 520+VIII p.

CITED LITERATURE

1. **M. Z. Zhurovsky.** Bologna Process: Main Principles and Ways of Structural Reformation of Higher Education in Ukraine / M. Z. Zhurovsky. – K : NTUU «KPI», 2006. – 544 p.
2. **D. Bell.** Future Post-Industrial Society. Experiments of Social Prognosis / D. Bell; translated from English. – M. : Academia, 1999. – 956 p.
3. International Summit on Information Society (Geneva, December 10–12, 2003) : Collection of Documents. – UNESCO, 2004. – 78 p. – Access mode: (<http://www.ifap.ru>).
4. Declaration of Principles «Formation of Information Society is a Global Task in a New Millenium» // International Meeting on the Highest Level on Information Society, Geneva, 2003. – Tunis, 2005. – 10 p. (Document WSIS-03/GENEVA/DOC/4-R December 12, 2003. English Original).
5. Europe: Moving to Knowledge Society? // Actual Problems of Europe. – 2007. – № 2. – 196 p.
6. **A. I. Rakitov.** Philosophy of Computer Revolution / A. I. Rakitov. – M. : Publishing House of Political Literature, 1991. – 287 p.
7. **F. Mayor.** Culture of Peace, Program of Action / F. Mayor, D. Adams // Perspectives. – Vol. XXX, № 1. – 2001. – P. 5–18.
8. Formation of Information Society in the XX-lth Century / Y. I. Kuzmin, V. Firsov. – St. Petersburg, Publishing House «Russia National Library», 2006. – 640 p.